

Üsküp Alaca Camii Haziresi'ndeki Şahideler

Gül TUNÇEL*

Özet

Üsküp Alaca Camii Haziresi'nde yer alan 17 Şahide ile 2 lahit biçiminde mezar, malzeme, form ve tasvir özellikleri bakımından tanıtıldıktan sonra diğer bölgelerdeki Osmanlı mezartaşları ile karşılaştırma ve değerlendirmeleri yapılarak Türk Sanatındaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üsküp, Alaca Camii, şahide, lahit biçimi mezar, süsleme ve sanat.

Abstract

This paper introduces the material, design and decoration of seventeen gravestones and two sarcophaguses in Skopje Alaca Mosque Graveyard and attempts to identify their artistic characteristics and their place in Turkish art by evaluating them in comparison to other Ottoman gravestones.

Keywords: Skopje, Alaca Mosque, gravestone, grave in the shape of sarcophagus, decoration and art.

Türk mezar geleneğinde¹ önemli bir yer tutan şahideler gün geçtikçe tahrip edilerek yok olmaktadır. Bu tür eserlerin vakit geçirilmeden tespiti, tescili yapılmalı ve sanat tarihine katkısı en kısa zamanda sistematik incelemelerle araştırılmalıdır. Son derece gerekli bu çalışmalar gerçekleştiğinde Sanat Tarihi literatüründeki büyük bir boşluk doldurulacağı gibi mezartaşlarının² tarihi belge³ değeri de gün ışığına çıkacaktır.

Üsküp Alaca Camii⁴ Haziresi'ndeki⁵ onyedü adet şahide⁶ ile lahit biçimindeki⁷ iki mezar (Resim 1), 1996 yılında incelediğimiz Osmanlı mezarlıklarındaki araştırmalarımızdan bir kısmını ve bu makalemizin konusunu oluşturmaktadır. Buradaki tanıtımlarında, tarihi bilinenler kronolojik sıra ile tarihi bilinmeyenler ise şahidelerin tepelik çeşitlerine göre ayrılarak peş peşe sıralanmıştır. Tamamı mermer malzemeyle yapılmış bu

* Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

¹ Geniş bilgi için Haseki, 1976: 5-11; Tunçel, 1989: 5; Karaçağ, 1994: 2-12; Tunçel, 1996: 16-18; Başkan, 1996: 9-14.

² Genel bibliyografya için bkz. Karamağaralı, 1972: 269-275; Ödekan, 1974: 414-423; Tunçel, 1989:253; Türkmenoğlu, 1989; Anonim, 1996: 211-255.

³ Kitabelerde kayıtlı yazılar hakkında bkz. Derman, 1975: 36-47; Boyraz, 2003.

⁴ Üsküp Alaca Camii hakkında bkz. Eyice, 1963: 40, plan 71, Çizim 28; Nikolovski-Cornakov-Balabanov, 1971: 32, 33; Ayverdi, 1981: 254-258; Bogoević-Kumbaraci, 1998: 28-36; İbrahimgil, 2001: 318, 319.

⁵ Hazirenin eski resmi için bkz. Bogoević-Kumbaraci, 1998: 28, Resim 19.

⁶ Üsküp Alaca Camii Haziresi'ndeki şahidelerin kitabelerini okuyup, Latin harflerine aktaran sayın Tahsin Saatçi ile G.Ü. Tarih Bölümü Araş. Gör. Altan Çetin'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

⁷ Mezar şahidelerini Ş.1, Ş.2 ..., lahit şeklindeki mezarları L.1, L.2 kısaltmasıyla belirtmekteyiz.

mezarlar ve şahidelerinin⁸, form, işleniş niteliği, süsleme, kitabe özellikleri ayrıntılarıyla sunulduktan sonra, kendi aralarında ve ardından da diğer bölgelerdeki Osmanlı mezartaşları ile ortak yönleri karşılaştırılıp irdelenerek, sanat tarihi açısından yeri aydınlatılmaya çalışılmıştır.

A) Şahideli Mezarlar

Ş.1- Mermer mezartaşında⁹, silindirik görünüşlü gövde (Resim 2), yukarıya doğru hafifçe genişlemektedir.

Dekoratif nitelikte unsurların yer almadığı gövde yüzeyinde, kitabeye ayrılmış büyük boyutlu iki bölüm vardır. Yazılar, harflerin etrafındaki zemin kazınarak, birbirine paralel satırlar halinde kabartılmış ve kitabe satırlarının alt bölümdeki bir kısmı düşey konumda sıralanmıştır. Üst bölümdeki kitabe metninin ilk satırı, kaş kemerli görünüşe sahip bir çerçeve ile sınırlıdır; devamındaki üç satırı ise dikdörtgen birer yazı panosu halindedir. Altta yer alan kitabe bölümü de kaş kemerli bir bordüre sahiptir, fakat düşey doğrultulu satırları kısmen şimdiki toprak seviyesinden aşağıya uzandığı için tam metni¹⁰ açıkta değildir.

Üst bölümdeki kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

İmandan alan cihani şafii geldim

Cihana gelimiz ... atıldık ...

... vurup kah var içtime

Hüvel merhum ... etmedim tarih ola merhume rahmet.

Ş.2- Başucu şahidesi¹¹ hafifçe genişleyerek yükselir(Resim 3), boyun kısmı için daraltılarak sivri külahlı, geniş ve yassı bir kavuk biçimindeki tepelikle taçlanmıştır¹².

Kitabe, gövdenin yarısından fazla kısmında kazınarak oluşturulan yüzeye kabartma harflerle yazılmıştır. Daha üstte kalan yüzeyde, konturları çizilerek sadece beş yapraklı ibaret bir yarısı tasvir edilen çiçek motifi işlenmiştir.

Dekoratif süs unsurlarına yer verilmeyen tepelikte, sarık hatlarını andıran, kazıma çizgileriyle birbirinden ayrılmış dilimler mevcuttur.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

El-merhum el-magfur el-muhtac

İla Rahmetillah taala Kad

İntekale mindari'l-fena

İla dari'l-Beka ...

... adem ruhu için ...

⁸ Mezar taşı ölçülerini verirken, silindirik gövdeli taşlarda önce yükseklik, sonra çevre; gövde çapı yukarıya doğru genişleyen taşlarda ise yükseklikten sonra çevre ölçülerini alt ve üst olmak üzere peş peşe belirttik. Plaka biçiminde gövdeye sahip şahide ölçülerinden ilki yükseklik, ikincisi genişlik (en), üçüncüsü kalınlık; yukarıya doğru genişleyen mezartaşlarında ise önce alt, sonra üst genişlik sırasıyla ifade ettik.

⁹ Ş.1, ölçüleri: 113x81-89 cm.

¹⁰ Bu şahidenin kitabesinde tarih satırı toprak seviyesine gömüldüğü için şimdi okunamamaktadır. Taşın önceki halini gösteren bir resim ve tarihi için bkz., Bogoević-Kumbaraci, 1998: 36, not 61.

¹¹ Ş.2, ölçüleri: 103x31-33x4,2 cm.

¹² Kitabenin fotoğrafta tam okunamayan tarih kaydını, yerindeki incelememiz sırasında tespit ettik.

Ş.3- Mermer mezartaşında¹³ yukarıya doğru hafifçe genişleyen gövde plakası (Resim 4), üçgen şeklinde bir tepelikle taçlanmıştır.

Kitabe metni, harflerin etrafındaki zemin kazınarak, sathi silmelerle ayrılan pano görünüşlü bölümlere paralel satırlar halinde kabartılmıştır. Üst sınırları orta kısımda basık kemer kavisli silindirik profille, yanlarda ise bir silme çifti arasındaki kabartma konturlara sahip yaprak tasvirleri frizi ile belirlenmiştir.

Tepelik bölümü, eksene üst üste yerleştirilen stilize palmet tasvirleri ile iki tarafında simetrik konumlu kıvrık dal ve yaprak kabartmalarıyla bezenmiştir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Huve-l Hallak el-Baki
El-merhume el-magfure
El-muhtac ila rahmetin
Rabbi'l-Gafur
El-hac Muhammed Zevcesi
Ruhuna el-fatiha
Sene 1244

Ş.4- Başucu şahidesinin¹⁴ alt kısmı halen toprak zemine fazla gömülmüştür (Resim 5). Yukarı doğru genişleyen gövde plakasının üst kenarları, ortadaki büyük ve yüksek, iki yandakiler ise oldukça küçük yarım daire şeklinde kesilerek, simetrik üç dilimli bir tepelik hazırlanmıştır¹⁵.

Mezartaşı cephesinde kitabeyi sınırlandıran sathi profilin orta kısmı basık kemer şeklindedir. Yazı, iki yanda düz silme bordürler boyunca "S" kıvrımlara sahip bir dala serpiştirilen yaprak friziyle sınırlanmıştır. Kitabe satırları birbirine paralel sathi silmelerle ayrılan panolara, çevresi tıraşlanarak kabartılan harflerle işlenmiştir.

Tepelik bölümünde, taş kenarları ince bir silme ile belirginleştirilmiş; büyük boyutlu stilize bir palmetin her iki tarafına "C-S" kıvrımlı dal ve yaprak kabartmaları işlenerek simetrik kompozisyonlu süsleme meydana getirilmiştir.

Kitabe metni ve Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Huve'l-Hallak el-Baki
El-merhume el-magfure
El-muhtac ila Rahme
Rabbuh el-Gafur Cemile
Hanım bint Hüseyin Bey
Ruhuna el-fatiha
1245

Ş.5- Başucu şahidesinde¹⁶, aşağıya doğru daralan gövde levhasını, kısa bir boyutla geçiş sağlanarak, sivri külahlı yassı bir kavuk şeklindeki tepelik taçlandırır (Resim 6).

¹³ Ş.3, ölçüleri: 121x45,5-51,5x7,5 cm.

¹⁴ Ş.4, ölçüleri: 113x50-51x5,2 cm.

¹⁵ Kitabedeki tarih kaydı incelememiz esnasında tespit edilmiştir; fotoğraftan yeterli derecede okunamamaktadır.

¹⁶ Ş.5, ölçüleri: 186 x 48-51 x 4,2 cm.

Gövdeye işlenen kitabe metni, üstte orta kısmı basık kemer formunda kavis çizen bir çift silme ile çerçevelenmiş ve ilk satır kısmen kavisle kuşatılmış yüzeye yazılmıştır. Yan bordürlerin dış tarafına bitişirilerek, sathi profil çifti boyunca testere dişi görünüşünde friz yapılmıştır. Kabartma kitabe satırları, ince birer silme ile ayrılan yazı panoları şeklindeki yüzeylere sıralanmıştır.

Kitabenin yukarıdaki yüzey, sathi profilli taş kenarları ile sınırlıdır. Bu bölümle beraber kısmen boyun yüzeyine kabartılarak işlenmiş süsleme, stilize bir palmet ve her iki tarafındaki "C-S" kıvrımlı iri yapraklarla simetrik kompozisyonludur. Tepelikte, sarık hatlarını ifade eden seyrek aralıklı, basit kazıma çizgiler kullanılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Huve el-Hallakul-Baki
El-merhum el-magfur
El-Muhtac ila rahmet
Rabb el-magfur
Hurşid Ağa b. Mustafa
El-cabi bir cami haza
Gafarallahu Zunubuhu
Ruhu için el-fatih
Sene 1267

Ş.6- Mermer başucu şahidesi¹⁷, yukarıya doğru hafifçe genişleyen bir plakadır ve boyun formu meydana getirecek şekilde daraldıktan sonra, sarık biçimindeki tepelikle taçlanmıştır (Resim 7).

Kitabelik, düz yüzeyli sathi profil çifti arasındaki testere dişi şeklinde bir frizle konturlanmış ve üstteki profil çiftinin orta kısmı basık kemer görüntüsünde bir kavisle ilk satırı sınırlandırmıştır. Alçak kabartma kitabe satırlarından diğerleri, yatay doğrultulu ve birbirine paralel sathi bordürlerin ayırdığı alt alta panolara yazılmıştır.

Kitabenin üst bordürü ile boyun arasındaki cephe bölümünde, stilize bir palmetin iki yanında "C-S" kıvrımlı iri yapraklar kabartması simetrik kompozisyon teşkil ederek işlenmiştir. Dekoratif motiflerin yer almadığı tepelikte, alt bölüm enli ve yüzeyel çıkıntılı düz bir kuşak olarak belirginleştirilmiş; basık görünüşlü kürevi üst kısım ise tepedeki merkezde eşit açılarla birleşen kazıma çizgi hatları ile dilimlere bölünmüştür.

Kitabe metnin ve Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

El hamdulillah
Zahir etti ibni Ahmed efendi geçti
Şu ... irce-i emir bin ... zade Ali
Avan teslimi ruhu etti bikada kılını tutlu
... terk edip gitti sefere kıldı nuru dünyadan
Hemen ruhi kararında cenneti adını sarayında
Alınıp hissei Cemali ya Kemal zati altyadan
Ve hüvel hatip bi-camii haza
Ruhu için fatiha
Sene 1271

¹⁷ Ş.6, ölçüleri: 145 x 48-52 x 4,2 cm.

Ş.7- Başucu şahidesi¹⁸, paralel kenarlı plaka görünüşündedir ve yukarı doğru biraz daralan bir boyuyla püsküllü fes biçimi tepeliğe bağlanır (Resim 8).

Kenarları silindirik profillerle sınırlı cephesinin büyük bir kısmına kitabe kaydedilmiştir. Yan bordürleri kalın bir profil ve bitişiğindeki iki kenarı ince birer profille sınırlandırılan testere dişi friziyle süslü kitabelik çerçevesi, üst kenarda ortası basık kemer kavisli iki kademe halinde yapılan çift profile sahiptir.

Kitabe metni, birbirine paralel silmeler tarafından ayrılarak alt alta yerleşmiş yedi panoya kabartma girift harflerle yazılmış ve ilk satırı, basık kemerli gibi görünen yüzeysel nişe yerleştirilmiştir.

Gövdenin yazı alanından yukarıdaki bölümünde, aşağı dönük “C” motifi içinden çıkıp yanlara dönerek simetrik açılan barok karakterde “C-S” kıvrımlı stilize iri yapraklar kompozisyonu sathi kabartma olarak işlenmiştir.

Şahidenin kesik koni şeklindeki boyun yüzeyleri süslemesizdir; fes biçimi tepelikte ise cepheden bakışa göre sol yandaki püskül kabartmasından başka süsleyici motif kullanılmamıştır.

Kitabenin girift yazısından dolayı sadece tarih satırındaki “1278” okunabilmektedir.

Ş.8- Mezartaşında¹⁹, yukarıya doğru hafifçe genişleyen gövde levhası, boyun için daraldıktan sonra sarık biçiminde tepelikle taçlanır (Resim 9).

Sağ üst köşesi kırık gövdede kitabe, yatay ve kademeli bir çift profilin orta bölümündeki basık kemer görünüşlü bordürle üstten kuşatılmış; iki yanı ise içteki kalın, dıştaki sathi ve düz yüzeyli iki silme arasında testere dişi frizi şeklindeki bordürle sınırlanmıştır. Yazı, birbirine paralel silme kuşakları arasındaki dikdörtgen şeklindeki panolara kabartma satırlar halinde işlenmiştir. Taşın alt kısmındaki kitabe satırları zemine gömüldüğünden tamamı açıkta değildir.

Boyun ile kitabelik arasında kalan gövde yüzü, stilize bitkisel bir tasvirin iki tarafına simetrik yerleştirilen “C-S” kıvrımlı barok dal kabarmaları ile süslenmiştir.

Sarık şeklindeki tepelik, diyagonal kazıma çizgilerle belirtilmiş hatlardan başka süsleyici unsurlara yer verilmeyen yüzeylere sahiptir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

.....

Beni mağfiret darıdır bu dar

Ancak arşi azam kuruldu.

.....

Ş.9- Şahidede²⁰, yukarıya doğru hafifçe genişleyen gövde plakasının üst kısmı daraltılarak kesik koni görünüşlü boyun formu ve sarık biçiminde tepelik hazırlanmıştır (Resim 10).

¹⁸ Ş.7, ölçüleri: 168x44,5x6,5 cm.

¹⁹ Ş.8, ölçüleri: 69x38-40x3,5 cm.

²⁰ Ş.9, ölçüleri: 150x52-58x6,2 cm.

Kitabelik, çift kademeli profille meydana getirilen kaş kemere benzer üst kenar ve iki yanda sathi silmelerden ibaret bir çift bordürle çerçevelenmiştir. Kitabe metni yatay silmeler arasındaki panolara kabartma satırlar halinde yazılmıştır.

Kitabenin üst kısmındaki gövde bölümü, sathi bir düz silmeyle boyundan ayrılarak, saksıdan “C-S” kıvrımla yükselen dalların, simetrik kabartma kompozisyonu ile süslenmiştir.

Boyun yüzeylerinde dekoratif unsurlara yer verilmemiştir. Tepelikte kazıma hatlar kullanılarak, kürevi üst kütle yüzeyi dilimlenmiş ve sarık kısmı da paralelkenar görünüşlü bölümlere ayrılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Huve

El-Hallak ul-Baki

Kad Irhale el-merhum el-magfur

Min dari'l-fena ila dari'l-beka

Min azam el-Ulema el-amilin

El-Hac Nebi Efendi es-Şeyh

Ş.10- Başucu şahidesinde²¹, yukarıya doğru genişleyen gövde plakası, daraltılarak boyun kısmı elde edilmiş ve püsküllü fes biçimi tepelikle taçlanmıştır (Resim 11).

Kitabesi, iki kademeli profilin orta kısmındaki kavşinden ibaret basık kemer formu ile üstten sınırlanmış ve yanlarına da, dıştaki bir çift ince profil arasında balık sırtı, içteki kalın silindirik profilden oluşan bordür çekilmiştir. Yazı, yatay profillerle ayrılmış on adet panoya kabartma birer satır olarak işlenmiştir.

Şahidenin kitabelik üstündeki bölümü kalın bir silme ile çerçevelenmiş ve sathi kabartma süsleme kompozisyonunda, diyagonal çizgilerle yüzü taranan dört köşeli görünüşe sahip bir saksıdaki “C-S” kıvrımlı iri yapraklar simetrik olarak tasvir edilmiştir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Huve'l-Baki

Beni kıl mağfiver Ya rabb-ı yezdar

Bi-hakkı arş-ı azam nur-ı Kur'an

Gelüp kabrim ziyaret eden okusun

İdeler ruhuma fatiha İhsan

Fenaden bekaya eyledim rihlet

Edecek kabrimi ravza-i cennet

El-merhum İskece muhacilerinden

Hasan Ağa bin Abdullah

Ruhu için el-fatiha

Ş.11- Başucu şahidesinde²², hafifçe genişleyerek yükselen gövde plakası kısa bir boyunla daralır ve püsküllü fes biçiminde yapılmış bir tepelik vardır (Resim 12).

²¹ Ş.10, ölçüleri: 154 x 48-56,5x16,5 cm.

²² Ş.11, ölçüleri: 105x47-52x3,7 cm.

Kitabe, çift kademeli silme kuşağının orta kısmında yarım daire kavisle meydana getirdiği kemer formu ile üstten; içteki kalın, dıştaki sathi bir çift profil arasına testere dişi dizisi frizli birer bordürle iki yandan konturlanmıştır. Yan bordürlerin dış tarafındaki ince birer silme de, şahidenin kenarlarını belirleyici, balık sırtı taramalı bir kuşakla birleşir. Yazı sathi silmelerin ayırdığı alt alta panolara sıralanan kabartma satırlar halindedir.

Tepelik ve boyun kısımlarında dekoratif unsurlar kullanılmamıştır. Gövdede ise kitabenin üstündeki bölüm ortasına yerleştirilen kabartma süs kompozisyonu, aşağı dönük i”C” kıvrımlı profil demetiyle kuşatılmış iri bir palmet ve iki tarafında “C-S” şeklindeki simetrik dal ve yaprak motifleri işlenerek yan taraflarda dıştaki burmalı, içteki düz, ikişer silme ile sınırlandırılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Lailahe illallah Muhammeden resullallah
Huve'l Hallal el-Baki
El-merhum el-magfur
El-muhtac ila rahmet
Rabbihi el-mağfur ...

Ş.12- Şahidede²³ hafifçe genişleyerek yükselen gövde plakası, boyun formu ile daralarak püsküllü fes biçiminde tepelikle taçlanır (Resim 13).

Kitabe, yatay doğrultulu profil çiftinin orta kısmında meydana getirdiği basık kemer formu ile üstten ve içteki dıştakine göre daha yüksek, düz yüzeyli iki silme ile sınırlı testere dişi frizle de iki yandan sınırlandırılmıştır. Yazı, zeminden kabartma harflerle soldan sağa meyilli satırlar halindedir. Taşın alt kısmı fazlaca gömüldüğünden kitabe metninin tamamı açıkta değildir.

Kitabe üzerindeki gövde bölümü, kenarlarda düz yüzeyli enli bir profille sınırlandırılmıştır. Kitabeyi üstten sınırlayan profil çifti ile boyun arasında kalan yüzeyde, stilize bitkisel bir motifin iki yanına “C-S” kıvrımlı simetrik dal ve yapraklar kabartma olarak işlenmiştir.

Kitabe metni ve Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

İllallah
Beni kul mağfıret ya Rabbi yezden
Bi-hakkı zış-ı azamı nur-ı Kur'an
Gelüp kabrim ziyaret eden İhven
Edeler fatiha merhume İhsan
El-merhum el-mağfur el-muhtac
Rahmet rabbihi el-mağfur

Ş.13- Başucu şahidesinde²⁴, yukarıya doğru hafifçe genişleyen plaka şeklindeki gövdeyi on sekiz dilimli iri bir çiçek motifi taçlandırır (Resim 14).

²³ Ş.12, ölçüleri: 116 x 46-48 x 10 cm.

²⁴ Ş.13, ölçüleri: 99 x 37-38,5 x 9,8 cm.

Şahide kitabesi, bir çift düz silme arasına testere dişi frizi yerleştirilen yan bordürler ve bu bordürlerin üstteki kaş kemer kavisli devamı ile kuşatılan yüzeysel bir niş içindedir. Ayrıca kemer kavsi etrafına bitişik yan yana bir dizi ufak yarım daire frizi de süsleyici nitelikte kullanılmıştır. Yazı, yüzeysel silmelerle ayrılan alt alta panolarda kabartma birer satırdır. İlk satırı kaş kemer kavsi içinde yer alır; son kısmı ise zamanla toprağa gömüldüğü için şimdi okunamamaktadır.

Tepelik oluşturan onsekiz yapraklı iri çiçek motifinde, kenarları ince profil hatları ile belirginleştirilen beş yapraklı ufak bir çiçek gibi tasvir edilmiş göbek vardır. Tepelikle gövde arasındaki geçiş kısmına her iki yanda simetrik içbükey girinti ile "C" kıvrımlı iri birer stilize yaprak kabartması işlenerek bitkisel bezemeye yer verilmiştir.

Kitabe metni ve Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

*Şu herimin çün rızasın istedim tahsi etim
Şehri İstanbul'dan Üsküb şehrine kıldım sefer
Çöl oldu lilmevi denildi ömrüm ayrı daru ahiret.
Zeheri firdevsime cani gönül hasret çekmez
Daru izeetle şarapağu için nevşen eyledim.*

Ş.14- Mezartaşında²⁵, yukarıya doğru paralel kenarlarla uzanan gövde plakasını yirmiyüç kollu yıldız şeklindeki büyük bir rozet taçlandırır (Resim 15).

Kitabeyi her iki yandan sınırlandırıcı bordürler, ikizkenar üçgen kenarları gibi birbirine yaklaşarak yükseldikten sonra dar bir kavisle birleşip, cephenin büyük bir kısmını çerçeveler. Kitabelik bordürlerinde, iç taraftaki biraz kalın bir profile bitişik olarak, testere dişi görünüşlü bir friz ince bir çift profil arasında boydan boya uzanır. Dar kavisle birleşen bordür hattı dışına bitişirilerek yan yana sıralanmış bir dizi ufak yarım daire motifleriyle de ayrıca donatılan üçgenimsi bölümde kabartma yazının başlangıç satırı vardır. Yatay doğrultulu ince birer profille ayrılmış panolara diğer satırlar sıralanmıştır. Taşın alt kısmı halen toprağa çok fazla gömüldüğü için kitabenin tamamı açıkta değildir.

Tepelik oluşturan yirmiyüç kollu yıldız tasviri, merkezden çevreye uzanan düz yüzeyle, ince ve sathi profil hatları ile işlenmiş bir rozet şeklindedir. Göbek motifi de, şimdi üst yarısı aşınmış durumdaki altı kollu ufak bir yıldız kabartmasıdır. Kitabelik zirvesi ile tepelikteki rozet birbirine dıştan teğet yay gibi konumludur ve ikisini birleştiren düz yüzeylerin dış kenarını süsleyen kabartma birer yaprak motifinin "C" kıvrımıyla simetrik olarak sınırlandırılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

*El-hikmetu lillah
Keyfi du zar içine kim vuluç
Etti ise kıldı ... curuhu
Şeyh ve şanı ... felek
Defi ... için kabul olmaz
... ol binti ömer*

²⁵ Ş.14, ölçüleri: 107x44,5x6,8 cm.

Ş.15- Mezartaşının²⁶ yukarıya doğru hafifçe genişleyen plaka görünüşündeki gövdesi, yıldız biçimindeki iri bir rozetle taçlanmıştır (Resim 16).

Gövde cephesinin tamamını kaplayan kitabelik, her iki yandaki bordürlerin teğetli kemer formunda birleştirildiği bir çerçeveye sınırlanmıştır; düz yüzeyli sathi iki silme arasına tek sıra dizilen bir dış frizi de çerçeveye bitleştirilmiştir. Yüzeysel bir niş halindeki kitabelik, soldan sağa meyilli ve biraz derinleştirilen hatlarla bölümlere ayrılmış ve her birine kabartma harflerle birer satır yazı işlenmiştir. Şahidenin alt kısmı kırılarak yok olduğundan, kitabedeki satırlar şimdi tam belirlenmemektedir.

Şahideyi taçlandıran onsekiz kollu yıldız görünüşündeki iri boyutlu rozet kazıma çizgilerle işlenmiş ve göbeğine sekiz dilimli ufak bir çiçek motifi yerleştirilmiştir. Rozetin bir kolu ile kitabelik kemerinin tepe noktası teğettir ve buradan itibaren yan taraflardaki düz yüzeyli bölümler, stilize edilmiş simetrik iri birer yaprak kabartmasının "C" kıvrımı ile süslenerek sınırlanmıştır.

Kitabe metni ve Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

El-hikmetu lillah

...

Gel oku ihlas ... Üsküb

... hakikatle markadime müzeyyen

Küllü nefsin fani ...

Ş.16- Şahide²⁷, üçgen görünüşle yükselecek şekilde kesilmiş tepelikten aşağı doğru giderek daralan bir levha halinde hazırlanmıştır (Resim 17).

Kitabesi, içteki biraz kalın, dıştaki ince olmak üzere silindirik bir çift profille sınırlanmıştır. Bu profil çiftinin devamı da, üst kenarın orta kısmında basık kemer görünüşü kazandırılmış bir kavis birlikte tepelik bölümünü ayırır. Düşey konumlu profiller boyunca bitişik bir dış dizisi ise, üçgen benzeri tepelik etrafını da dolanan dış bordürü oluşturmaktadır. Soldan sağa meyilli ve düz yüzeylere sahip ince profil hatları ile ayrılan panolara kabartma harflerle yazılmış kitabede, ilk satır ayrıca yarım daire şeklindeki yüzeysel bir çerçeveye sınırlıdır.

Tepelik süslemesinde, stilize bir hurma dalının eksene yerleştirildiği kompozisyonda, her iki tarafa simetrik dal ve iri yapraklardan başka, ince profilli daire ile sınırlı dilimlere sahip bir çift rozet motifi yüzeysel kabartma olarak işlenmiştir.

Kitabe metni ve Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Huve'l-Baki

Fenadan bekaya eyledi rihlet

Ede Hak kabrini ravza-i cennet

Kad irtehalet el-merhume el-magfur

Min dari'l-fena

İla darül bika ...

²⁶ Ş.15, ölçüleri: 100x38-41x6 cm.

²⁷ Ş.16, ölçüleri: 100x38,5-44,5x12,5 cm.

Ş.17- Mezartaşı²⁸, paralel görünüşe yakın kenarlarla yukarıya doğru hafifçe dalan plaka şeklindedir. Tepelik ve en alttan kırılarak yok olduğu anlaşılan bölümleri eksiktir (Resim 18).

Cephesi tamamen kitabeye ayrılarak, düz yüzeyli sathi profille çerçevelenmiş ve yan bordürleri üstte bir ikizkenar üçgen formuna benzer şekilde zirveye yükseltilecek şekilde birleştirilmiştir. Yazı, yatay konumlu profil hatları ile eksen üzerindeki düşey bir profille eş büyüklükte dikdörtgen bölümlere ayrılmış çift kolon halindeki panolarda, ikişer satır kabartmadır. Harflerin etrafı kazınarak yazılmış kitabe satırlarından bir kısmı, en alttaki baş aşağı bir ikizkenar üçgen biçimindeki panoya yazılmıştır.

Düz yüzeyli sathi silmelerle çerçeveli ikizkenar üçgene benzer tepelik bölümünde, kenarları kabartma ufak yapraklarla işlenmiş bir rozet seçilmekle birlikte şimdi epey aşınmış durumdadır.

Kitabe metni, fazla aşınmadan dolayı okunamamıştır.

B- Lahit Şeklinde Mezarlar²⁹

L.1- Mezar kütesi³⁰, dört cephe ve kapak olarak kesilen mermer levhaların birleştirilmesi ile bir dikdörtgenler prizması şeklinde hazırlanmıştır. Baş ve ayakucu şahidesi vardır (Resim 19).

Başucu şahidesi:

Mermer mezartaşında³¹ yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen plaka biçimindeki gövde, boyun formu meydana getirmek üzere daraldıktan sonra silindirik bir kavuk biçimindeki tepelikle taçlanmıştır.

Gövdenin büyük bir bölümünü kaplayan kitabe, çift kademeli silme kuşağının orta kısımda meydana getirdiği basık kemer formu ile üstten sınırlanmıştır. Üç tarafta ise yazının konturunu oluşturan silmeye bitişik bir profil çifti arasına sıralanan palmet frizi ile kuşatılmış ve kitabe boyunca uzanan gövde kenarı da balık sırtı şeklinde taranmıştır.

Kitabe satırları, çevresi traşlanarak kabartılan harflerle, birbirine paralel sathi silmeler arasındaki panolara yazılmıştır. Kitabe üzerindeki gövde bölümünü süsleyen kabartma kompozisyonunda, "C" kıvrımlı profille üstten kuşatılan stilize bir palmet motifinin iki tarafına iri yapraklar simetrik işlenmiş ve dıştaki burmalı, içteki düz silme ikişer yan bordürle sınırlandırılmıştır.

Tepelikte, ön yüze silindirik bir başlığın üst kenarlarına yakın kabarık bir sargı ile düğüm noktasına tutturulan madalyon tasvir edilmiş; aynı madalyondan aşağı uzanan iri bir palmetle iki yana simetrik kıvrımlı birer yaprak işlenmiştir. Daha altta ise iki kenarlı birer çift ince profille sınırlı ve kazıma çizgilerle sırma motifi bezemeli enli bir bant da başlık bordürü teşkil ederek yer almıştır.

Kitabe metninin Latin harfleri ile yazılışı şu şekildedir:

Huve el-Hallah el-Baki
El-merhume el-magfure
El-muhtac ila rahmetin

²⁸ Ş.17, ölçüleri: 107x43-45,5x6,2 cm.

²⁹ Lahit şeklindeki mezarların ölçülerini, en, boy ve yükseklik sıralaması ile vermekteyiz.

³⁰ L.1, mezar ölçüleri: 86x197x36 cm.

³¹ L.1, başucu şahidesi ölçüleri: 184x43-46x4,8 cm.

Rabbu'l-Afuvi
El-rahme el-vasie
Nezaket Hanım bint
Mustafa Bey Afa
El-Aliyy anhuma el-ravful
El-rahim ruhuçin
El-fatih 1250

Ayakucu şahidesi:

Mermer gövde³² yukarıya doğru hafifçe genişlemekle birlikte, üst bölümü büyük ölçüde kırılıp kaybolmuş haldedir. Günümüze ulaşabilen gövde yüzeylerinde süs unsurlarına yer verilmemiştir.

L.2- Lahit şeklindeki mezar³³, bir dikdörtgenler prizması görüntüsündedir. Dışarıya doğru taşıntılı kapak iki levhadan oluşur ve ikisinin birleştiği kenarlardan birer bölüm kesilip çıkarılarak bir çiçeklik bırakılmış ve burada yetişen bir ağaç kapak levhalarını birbirine uzaklaştırmıştır (Resim 20).

Başucu şahidesi:

Mermer gövde plakası³⁴ yukarıya doğru hafifçe genişler ve cephesine koç boynuzu kıvrım işlenen omuzlardan sonra kısa bir boyunla daralarak püsküllü fes biçimindeki tepeliğe ulaşır.

Gövde cephesinin büyük bölümü kitabeliktir ve bir çift sathi silme arasında uzanan "S" kıvrımlı bir dalın aşırı derecede stilize edilmiş çiçeklerle birbirine bağlandığı iki yan bordürü vardır. Alt ve üst kenarları ise, basık kemer biçiminde kavisli profillerle konturlanmıştır. Düz yüzeyli yatay profil hatları ile sekiz satıra ayrılan yazıda kabartma harfler kullanılmıştır. Kitabenin üst kısmındaki gövde bölümü, boyunu kısmen kapsayacak şekilde kavisli iki dal arasına yerleştirilen bir çiçek motifinin simetrik kabartması ile süslenmiştir.

Tepelik oluşturan kesik koni görüntüsündeki püsküllü fes dekoratif unsurlardan yoksundur.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Kosova valisi
Mahmud Şevket Paşa
Nin biraderi
Suvari mulazim sani yerinden
Bağdadlı Kemal
Beyin ruhune
El-fatih
Sene 1324

³² L.1, ayakucu şahidesi ölçüleri: 110x35x6,4 cm (kırık).

³³ L.2, mezar ölçüleri: 95x209x109 cm.

³⁴ L.2, başucu şahidesi ölçüleri: 152x36,5-40x9,4 cm.

Ayakucu şahidesi:

Yukarıya doğru genişleyen mermer levha³⁵, silindirik profillerle kesilerek dilimli bir kemer gibi cephe görünüşü kazandırılmış tepelikle taçlanır.

Yatay doğrultulu düz bir profille tepelik bölümünden ayrılan gövde cephesi, iç içe "C" ve "S" kıvrımlar oluşturan barok karakterli dal ve yaprak kabartmaları ile bezenmiştir.

Tepelik cephesine ait süsleme kompozisyonunda, bir saksıdan yükselen kıvrık dal ve yapraklar simetrik düzenli kabartma olarak yerleştirilmiştir.

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME:

Üsküp Alaca Camii Haziresi'nde halen onyedi adet şahideli, iki tane de lahit biçimi mezar bulunduğu tespit edilmiştir.

A) Şahideli Mezarlar:

Bu haziredeki şahideli mezarlar arasında yedi tanesi (Ş.1:H.989/M.1581; Ş.2:H.1191/M.1777;Ş.3:H.1244/M.1828;Ş.4:H.1245/M.1829;Ş.5:H.1267/M.1850; Ş.6:H.1271/M.1854;Ş.7:H.1278/M.1861) tarihlidir ve H.989/M.1581-H.1278/M.1861 yılları ile sınırlıdır. Diğerlerinin kitabelerinde alt satırlar toprağa gömüldüğünden şimdilik tarih belirlenmemektedir.

Şahidelerin tamamında mermer malzeme kullanılmıştır.

Onyedi adet şahidenin bir tanesi (Ş.1) silindirik, onaltı tanesi plaka görünüşünde gövdeye sahiptir. Silindirik gövdeli şahide (Ş.1), yukarıya doğru hafifçe genişleyerek üstte basık kürevi bir görünüş kazanır. Kitabe, gövdenin üst ve alt kısmındaki iki ayrı bölüme, kabartma harflerle yazılmıştır. Her iki kısımda da üst satır, kaş kemer biçimindeki yüzeysel bir niş içinde yer alır. Üstteki kitabe satırları yatay, alttaki iki satır ise düşey sıralanmıştır.

Plaka görünüşte gövdeli onaltı adet şahideden ondördü (Ş.2-Ş.6, Ş.8-Ş.13, Ş.15, Ş.16, Ş.17) yukarıya doğru hafifçe genişler; iki tanesinin (Ş.7, Ş.14) kenarları paralel uzanır. Plaka gövdelilerin dokuz tanesinde (Ş.2, Ş.5-Ş.12) tepelik, birer başlık biçimindedir ve bunlardan dördü (Ş.7, Ş.10-Ş.12) fes³⁶, üçü (Ş.2, Ş.5, Ş.6) kavuk³⁷, ikisi (Ş.8, Ş.9) sarık şeklindedir.

Bu mezartaşlarından plaka gövdeye sahip dört tanesinde (Ş.7, Ş.10-Ş.12), birer boyun vasıtasıyla fes biçimi tepelik bağlantısı ortaklaşa bir özellik göstermektedir. Fakat biri (Ş.7) paralel kenarlı, üçü (Ş.10-Ş.12) yukarıya doğru genişleyen gövde plakasına sahiptir ve gövdeden boyuna bir kademeye geçilmektedir. Yüzeylerinde süs unsurlarına yer verilmeyen boyun, üçü tanesinde (Ş.7, Ş.10, Ş.11) tepeliğe doğru daralmakta, bir tanesinde (Ş.12) aynı çapta yükselmektedir. Fes biçimindeki tepeliklerde püskül, taş cephesine bakış yönüne göre sol taraftadır. Feslerden ikisi (Ş.7, Ş.12) silindirik; ikisi (Ş.10,

³⁵ L.2, ayakucu şahidesi ölçüleri: 145 x 32,5 - 39 x 10,5 cm.

³⁶ Fes kronolojisi, çeşitleri ve tipolojisi hakkında bkz. Arseven, 1975: 583, 584; Gül, 1998: 320-323; Çal, 2000: 211-213; Laqueur, 1997: 155-158).

³⁷ Kavuk çeşitleri ve süslemeleri için bkz. Koçu, 1967: 148-151; Arseven, 1975: 984; Çal, 2000: 209, 210, 213, 214; Laqueur, 1997: 138-155; Kucur, 2004: 30.

Ş.11) kesik koni biçimindedir. Gövde yüzeyinin büyük ölçüde birer kitabelikle düzenlendiği bu şahidelerde yazı, yatay doğrultuda paralel uzanan profil çiftinin orta kısımda oluşturduğu basık kemer formu ile üstten kuşatılmış ve iki yanda ise içteki kalın, dıştaki sathi iki silme arasına testere dişi biçiminde bir friz yerleştirilen bordürlerle sınırlanmıştır. Kitabe satırları, dört şahideden üçünde (Ş.7, Ş.10, Ş.11) yatay, birinde (Ş.12) soldan sağa meyilli ince silmelerle ayrılan panolara kabartma harflerle yazılmıştır. Gövdenin kitabe üzerindeki bölümüne, üç şahidede uçları aşağı dönük “C” motifi ile yerleştirilen “C-S” kıvrımlı barok karakterde dallar simetrik kabartma olarak işlenmiş; bir şahidede (Ş.10) diyagonal çizgilerle taranmış bir vazodan çıkan simetrik dallarla süsleme yapılmıştır.

Onaltı adet şahidenin üçünde (Ş.6, Ş.8, Ş.9) yukarıya doğru genişlen gövde levhası, sarık biçiminde tepeliğe sahiptir. Bu şahideler form ve süsleme unsurları bakımından çok benzerdir. Tepeliklerinde kazıma çizgiler kullanılarak, yarım küre biçimi üst kısmın yüzeyleri eşit dilimlere ayrılmış ve alt kısımdaki sarık hatları işlenmiştir. Gövde cephesinde geniş bir alanı kaplayan kitabelik, üst sınırlarını belirleyici profil çiftinin orta bölümündeki kavsi ile birinde (Ş.9) kaş kemer, ikisinde (Ş.6, Ş.8) basık kemer formu meydana getirilmiştir. İki yanları ise bir tanesinde (Ş.9) sathi silmelerin meydana getirdiği bir çift bordürle, iki tanesinde (Ş.6, Ş.8) sathi profil çifti arasında boydan boya uzanan testere dişi frizli birer bordürle konturlanmıştır.

Kitabe satırları, şahidelerin üçünde (Ş.6, Ş.8, Ş.9), yatay silmelerle ayrılan pano görüşündeki yüzeylere kabartılmıştır. Bu kitabelerin yukarısındaki gövde yüzeyini süslemek için, stilize bitkisel tasvir (Ş.6, Ş.8) veya saksı (Ş.9) ile iki tarafında simetrik konumlu kıvrımlı dallar kabartması işlenmiş; boyun kısımlarında süslemeye yer verilmiştir.

Alaca Camii Haziresi’ndeki şahidelerden üç tanesi (Ş.13-Ş.15) form ve bezeme unsurları ile paralellikler gösterir. İki (Ş.13, Ş.15) yukarıya doğru genişleyen, biri (Ş.14) paralel kenarlı uzanan bu şahideleri çok kollu yıldız biçiminde birer tepelik taçlandırır. Gövde ile tepelik bölümlerini bağlayıcı yüzeylerini iki yanda “C” kıvrımlı iri birer stilize yaprak kabartması süsleyerek sınırlandırmıştır. Şahide cephesi (Ş.13-Ş.15) tamamen kitabelik şeklinde düzenlenmiş ve kabartma yazıları sathi ince profil hatları ile ayrılan panolara, ikisinde (Ş.13, Ş.14) yatay, birinde (Ş.15) soldan sağa meyilli satırlarla işlenmiştir. Kitabeyi her iki yanda sınırlandıran yarım silindirik profiller, üst kenarı dolanırken birinde (Ş.13) kaş kemer, diğerinde (Ş.14) kemere benzeyen bir kavis, ötekinde (Ş.15) teğetli kemer biçimine dönüşmüş ve iki şahidede (Ş.14, Ş.15) bu bordür, düz yüzeyli sathi iki silme arasında uzanan testere dişi şeklindeki frizle sınırlanmıştır.

Haziredeki üç şahide (Ş.3, Ş.4, Ş.16) genel şema ve bezeme programı ile birbirinin benzeridir. Yukarıya doğru hafifçe genişleyen gövde levhası, ikisinde (Ş.3, Ş.16) üçgen, birinde (Ş.4) üç dilimli bir tepelik şeklinde kesilerek taçlanmıştır. Tepeliklerindeki süsleme, stilize bir palmet (Ş.3, Ş.4) veya bir başka bitkisel motifin (Ş.16) iki tarafında “C-S” kıvrımlı dallar kompozisyonu kabartmasıdır. Gövde cephesini bütünüyle kaplayan kitabelik, çerçevesi oluşturan silindirik profiller üst kenarın orta kısmında basık kemer gibi kavis çizer; yan bordürleri ise iki şahidede bir çift silme arasında yaprak motifleri frizidir ve aynı usta elinden çıkma izlenimi vermektedir. Bir şahidede (Ş.16) sathi bir profil çifti arasındaki testere dişi frizi ile hazırlanmış yan bordürler vardır. Kitabe metni, harflerin etrafındaki yüzeyin traşlanması ile meydana getirilen panolara alçak kabartma

ile işlenerek, ikisinde (§.3, §.4) düz satırlar, birinde (§.16) soldan sağa meyilli satırlarla yazılmıştır.

Alaca Camii Haziresi mezar şahidelerinden bir tanesi (§.17) ötekilerden çok farklı bir görünüşe sahiptir. Cephesi tamamen kitabeyle donatılmış bu şahidede, yazı alanının üç tarafını kuşatan düz yüzeyli bordür, üst kenarda ikizkenar üçgen görünüşlü ve ortasına güneş tasvirini andıran iri bir rozet kabartması işlenmiş tepeliğe yükselir. Taş eksenindeki düşey bir bordürle iki kolona ayrılan kitabe metni, yatay bordür hatları ortaya çıkaracak şekilde, harflerin etrafı kazınarak elde edilmiş eş büyüklükte sekiz adet panonun her birine ikişer satır; ve altta da, baş aşağı ikizkenar üçgen biçimi bir pano içerisinde dört satır halinde kabartma olarak yazılmıştır.

B) Lahit Biçiminde Mezarlar:

Üsküp Alaca Camii Haziresi'nde lahit biçimi iki adet (*L.1*, *L.2*) mezar, başucu ve ayakucu şahideleri ile mevcuttur. Bu mezarlar, H.1250/M.1834 (*L.1*) ve H.1324/M.1906 (*L.2*) yıllarına aittir ve ikisinde de mermer malzeme kullanılmakla birlikte biri yeğpare (*L.2*), diğeri (*L.1*) düzgün kesme levhalarla yapılmıştır. Başucu şahidelerinde mezar tarafına yönelmiş cephenin büyük bir kısmına yerleştirilen kitabelik, yatay silmelerin meydana getirdiği panolara içerisinde alçak kabartma yazıyla işlenmiştir. Kitabelerden biri (*L.1*) yatay doğrultulu bir çift profilin orta kısmındaki basık kemer formu ile üstten kuşatılmış, diğeri (*L.2*) ise sathi düz silmeden ibaret basık kemer kavsi ile hem üst, hem de alttan sınırlanmıştır. Kitabelerin yan ve alt bordürleri, birinde (*L.1*) alt alta stilize palmetlerle; diğeri (*L.2*), "S" kıvrımlı dallarla aşırı stilize çiçeklerin bağlandığı süslemeye sahiptir. Bu şahidelerden birinde (*L.1*), kitabe metni hizasındaki taş kenarı balık-sırtı motifi işlenerek süslenmiştir.

Kitabelikten yukarı kısımdaki gövde yüzü, her iki başucu şahidesinde de dekoratif açıdan değerlendirilmiştir. Bunlardan birinde (*L.1*), stilize iri bir palmet, kolları aşağıya dönük "C" biçimi çift kademeli silme ile üstten çerçevelenerek, her iki tarafına kıvrımlı dallar simetrik konumla işlenmiş; diğer şahidede (*L.2*) ise her iki yandan koç bounuzu şeklinde birer omuz motifiyle sınırlanarak, beş yapraklı bitkisel tasvirini iki taraftan kuşatan bir çift simetrik dal ile bezenmiştir.

Her iki mezar kütesinden birinde (*L.1*) başucu şahidesinin tepeliği silindirik kavuk biçimindedir ve üst kenara yakın bölümünü çepeçevre dolanan sargı, ön cephedeki bir madalyonla birleştirilmiş ve madalyondan aşağıya uzanan bir palmet ve simetrik kıvrımlı iri yaprak kabartması ile süslenmiştir. Alt bordürü ise paralel iki silme arasında uzanan sırma motifi ile işlenmiştir. Püsküllü fes biçimindeki diğer tepelik (*L.2*) yüzeyinde dekoratif nitelikte unsura yer verilmemiştir.

Ayakucu şahidelerinden birinde (*L.1*), yukarıya doğru genişleyen gövdenin yüzünde dekoratif unsurlara yer verilmemiş ve kırık olması sebebiyle tepelik formu tespit edilememiş. Buna karşılık diğer mezar kütesinin ayakucu şahidesi (*L.2*) dikkat çekicidir. Yukarıya doğru genişleyerek yükselen gövde, silindirik profillerle dilimli bir kemer şeklinde cepheye sahip tepelikle taçlanmıştır. Her iki yandan düz yüzeyli kalın profillerle sınırlanan gövde yüzü, yüksek kabartma ile işlenmiş "C" biçimde kıvrık dalların merkezine yerleştirilmiş iri çiçeklerle bezelidir. Gövdeden kalın bir silme kuşağı ile ayrılan tepelik yüzeyinin üst bölümüne, sola dönük hilal içinde Osmanlı nişanlarına benzer bir yıldız tasviri, alt bölümdeki vazodan çıkan simetrik dal ve yapraklarla birlikte kabartılmıştır.

İşleniş niteliği bakımından lahit biçimindeki mezarların şahideleri, aynı haziredeki diğer mezartaşlarına oranla daha yüksek kabartmaya sahiptir. Mezar kitabelerinde sanatçı kimliği hakkında bilgi verecek usta adına rastlanamamıştır.

Üsküp Alaca Camii Haziresi'nde tespit ettiğimiz şahidelerin malzeme, form, işleniş niteliği ve bezeme özellikleri bakımından ortak hususları Trieste, Niğbolu, Rusçuk, İzmir ve İstanbul'daki pek çok mezartaşında da bulabilmekteyiz. Alaca Camii Haziresi mezartaşları arasında (Ş.7, Ş.10-Ş.12) ile iki adet başucu (L.1, L.2) şahidesinde levha biçimindeki gövdeyi fes görüntüslü birer tepelik taçlandırır. Paralel şekle sahip mezartaşları, İzmir'de Şemsi Baba Tekkesi yanındaki hazire³⁸ ve Hacı Mahmud Camii Haziresi'nde³⁹, İstanbul'da Eyüp Sultan Türbesi Haziresi⁴⁰, Mehmet Vusuli Efendi Türbesi Haziresi⁴¹, Eyüp Camii çevresi⁴² ile Eyüp Camii'nin üst kısmında⁴³ rastlanmaktadır. Bu tür taşların bazılarında gövdenin iki yanı "S" kıvrımlı kesilmiş ve profillerle süslenmiştir⁴⁴; bir kısmının da kitabesi "C-S" görüntüslü barok karakterli yapraklarla kuşatılmıştır⁴⁵.

Alaca Camii Haziresi'ndeki kavuk biçimi tepeliğe sahip üç adet şahide (Ş.2, Ş.5, Ş.6), Bulgaristan'da Niğbolu⁴⁶ ve Rusçuk⁴⁷ şehirlerinde, İtalya'da Trieste'deki Osmanlı Mezarlığı'nda⁴⁸, İzmir Hacı Mahmud Camii Haziresi'nde⁴⁹, İstanbul'da Sokollu Türbesi Haziresi'nde⁵⁰ mevcut bazı mezartaşları ile paralel özellikler göstermektedir.

Alaca Camii Haziresi'ndeki iki şahidede (Ş.8, Ş.9), levha biçimi gövdeyi taçlandıran sarık görüntüsünde birer tepelik vardır; benzerlerine de, İzmir Ali Ağa Camii Haziresi'nde⁵¹, İzmir Hacı Mahmud Camii haziresi'nde⁵², İzmir Şemsi Baba Tekkesi yanındaki hazire'de⁵³, İstanbul Piyale Paşa Türbesi Haziresi'nde⁵⁴, Üsküdar'da⁵⁵ ve Diyarbakır Rağıbiye Medresesi Mezarlığı'nda⁵⁶ rastlamaktayız; Bir kısmında da plaka görüntüsündeki gövde, her iki yandan "S" şeklinde kıvrımlı birer yaprakla sınırlanan çok kol-

38 Benzer şahideler hakkında bkz. Ülker 1987: 31, Resim 12.

39 Ülker 1988: 36, 38, 40, 41, Foto. 5, 15, 23, 24.

40 Güven, 2002: 234-239, Foto.13,19.

41 Karşılaştırma için Biçici, 2000: 499, Foto. 22.

42 Çoruhlu-Çoruhlu, 2000: 79, Resim 5 ve gövde yüzü "C-S" kıvrımlı dal ve yapraklarla sınırlı şahide: 87, Resim 25.

43 Karşılaştırma için Çoruhlu, tarihsiz: 56, sol üst köşedeki foto.

44 Yüzeyi "S" kıvrımlı profillerle konturlu gövde karşılaştırmaları için bkz. Barışta, tarihsiz : 175,180, Foto. 6, 22.

45 Barışta, tarihsiz: 174, Foto 1; Keskin 2000: 367, Foto. 1, 2.

46 Niğbolu'daki benzer şahide için Kiel, 1996:327, Foto. 7.

47 Rusçuk'taki mezartaşı karşılaştırması için Kiel, 1996:329, Resim 9.

48 Trieste'deki, tepeliği kavuk şekline sahip mezartaşı için Grassi, 1996:204, 205, Şekil 6-9, Mezar taşı IV.

49 Benzer şahideler Ülker, 1988:37, Resim 9, 10.

50 Barışta, tarihsiz: 178, Foto. 15, 16.

51 Karşılaştırma için Ülker, 1989: 31, Resim 8.

52 Ülker, 1988: 37-39, Foto. 12,13,16,17,20.

53 Ülker, 1987: 33, Foto. 18.

54 Çoruhlu-Çoruhlu, 2000: 87, 88, Resim 37.

55 Sadettin Nüzhet,1932:16,17, Resim XIX,XX.

56 İlhan, 1996: 197,198, Foto. XXVII, XXVIII.

lu iri bir rozetle taçlanmıştır. Bu taşın benzerleri İstanbul Eyüp Sultan'daki Hazreti Halid Türbesi Haziresi'nde⁵⁷, Eyüp Sultan Mehmet Vusuli Efendi Türbesi Haziresi'nde⁵⁸ ve Eyüp mezarlığında⁵⁹ görülmektedir. Alaca Camii Haziresi'ndeki bir şahidede (Ş.1) silindirik gövdenin üst bölümü basık kürevi formdadır ve kitabe metni büyük bir yüzeyi kaplayacak şekilde yazılmıştır. Bu taşın benzerlerini İstanbul Eyüp Sultan'da⁶⁰, Eyüp Sultan Mehmet Vusuli Efendi Türbesi Haziresi'nde⁶¹, Eyüp Sultan Hazreti Halid Türbesi Haziresi'nde⁶², Fatih Camii Haziresi'nde⁶³ ve Üsküdar'da⁶⁴ görmekteyiz. Silindirik gövdeli şahidelerden bazılarında, daha plastik tarzda işlenen "C-S" kıvrımlı dal ve yapraklar yazı metni çepeçevre kuşatmış⁶⁵ veya sadece üst bölüme⁶⁶ işlenmiştir.

Sonuç

Üsküp Alaca Camii Haziresi'ndeki şahideli mezarlar, 16. Yüzyıldan itibaren 19. Yüzyıl sonlarına kadar; lahit biçimindeki mezarlar ise 19. Yüzyıl ile 20. Yüzyıl başları olmak üzere geniş bir zaman dilimine yayılmaktadır ve en erken tarihlisi bile, Alaca Camii inşasından (1438-1439) yaklaşık bir asır sonrasına aittir. Hazire bu kadar uzun bir dönemde kullanıldığına göre daha fazla olması muhtemel mezar sayısı bugün çok azdır. Mevcut mezarlar ise, Osmanlı mezar ve mezartaşlarının her bölgede rastlanan genel özelliklerini yansıtmakta ve bu yöreye özgü denilebilecek herhangi bir farklılık göstermemektedir.

Kaynakça

Açıkgözoğlu, A. S. (1997), "Eyüp Sultan'da Ketebeli Mezar Taşları", *1. Eyüp Sultan Sempozyumu*, Tebliğler, (İstanbul): 202-205.

Açıkgözoğlu, A. C.(1998), "İmzasız Bir Sami Efendi Mezar Taşı", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (8-10 Mayıs 1998)*, İstanbul: 324-327.

Anonim (1996), "Éléments Pour Une Bibliographic Internationale Sur Les Cimetières Et Les Traditions Funéraires Dans Le Monde Turc Et Islamique, Türk ve İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri Hakkında Uluslararası Bir Kaynakça Denemesi", *Cimetières Et Traditions Funéraires Dans Le Monde Islamique, İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri II*, Ankara: 211-255.

⁵⁷ Çetintaş, 2000: 375 ve Foto. 3, ortadaki şahide.

⁵⁸ Biçici, 2000: 496, Resim 15, 16 ve.501, Resim 27, önden ikinci şahide.

⁵⁹ Sadettin Nüzhet,1932:193, Resim34, ayakucu şahidesi.

⁶⁰ Silindirik gövdeli benzer şahideler için bkz. Gülşen, tarihsiz: 208, Şakir Ağa kabri ve 210, Bestekar Zekai Dede'nin kabri; Açıkgözoğlu, tarihsiz: 202-205, Foto. 1,3,5,9; Subaşı, tarihsiz: Foto. 20,37,43; Açıkgözoğlu, 1998: Resim 1,7; Çetintaş, 2000: 375, Foto. 4; Berk, 2000: Resim 1,2; Pala, 2002: 187, Foto. 1; Eralp, 2002: 193, Resim 1, 2; Özsayınır, 2003: Resim 5, 11, 14, 15.

⁶¹ Biçici, 2000: 501, Resim 28.

⁶² Çetintaş, 2000: Foto 3.

⁶³ Derman, 1975: 39, Resim 5.

⁶⁴ Sadettin Nüzhet,1932: 13,14,17,Resim XI,XIII,XXI.

⁶⁵ Silindirik gövdede kitabenin kıvrımlı dal ve yapraklarla kuşatıldığı mezartaşları için Subaşı, tarihsiz: 189, Resim 12.

⁶⁶ Silindirik şahidelerde kitabe metni üstündeki kıvrımlı dal ve yapraklarla bezeme için Açıkgözoğlu, 1998: 327, Resim 9.

- Arseven, C.E. (1975), *Sanat Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul.
- Ayverdi, E.H. (1981), *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri*, Yugoslavya, III. Cilt, 3. Kitap, İstanbul.
- Barıştı, Ö. (1997), "Eyüp Sultan'dan Bazı Çocuk Mezartaşları", *1. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, (İstanbul): 172-180.
- Başkan, S. (1996), *Karamanoğulları Dönemi Konya Mezartaşları*, Ankara.
- Berk, S.(2000), "Eyüp Sultan Sınırları İçerisinde Hattat Mustafa Rakım'a Ait Mezar taşı Kitabeleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*, İstanbul: 242-249.
- Biçici, K. (2000), "Eyüp Sultan Mehmet Vusuli Efendi Türbesi Haziresi", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*, İstanbul: 490-501.
- Bogoević-Kumbaraci, L. (1998), *Osmanliski Spomenici vo Skopje*, Skopje.
- Boyraz, Ş. (2003), *Türkiye'de Mezar Taşı Sözleri*, Ankara.
- Çal, H. (2000), "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezartaşlarında Başlıklar", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*, İstanbul: 206-225.
- Çetintaş, V. (2000), "İstanbul Eyüp Sultan Hazreti Halid Türbesi Haziresi'nde Yer Alan Mezar Taşları Konulu Tezlerin Değerlendirilmesi", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*, İstanbul: 372-379.
- Çoruhlu T.-Çoruhlu, Y. (2000), "İstanbul'da Bulunan Gemici / Denizci Mezartaşlarına Dair Bir Değerlendirme", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (5-7 Mayıs 2000)*, İstanbul: 76-89.
- Çoruhlu, T. (1997), "Eyüp Sultan ve Çevresindeki Hazirelerde Bulunan Hançerli Lahitler ve Taş Sandukalar", *1. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, (İstanbul): 43-59.
- Derman, U. (1975), "Mezar Kitabelerinde Yazı Sanatımız", *TÜRKİYE TURING VE OTOMOBİL KURUMU BELLETENİ*, 49/328, İstanbul: 36-47.
- Eralp, N. (2002), "Dukakinzâde Ahmet Paşa Haziresi ve Dukakinzâdeler", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)*, İstanbul: 192-195.
- Eyice, S. (1963), "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT FAKÜLTESİ MECMUASI*, C.XXIII, S.1-2, İstanbul: 3-80.
- Grassi, V. (1996), "Trieste'deki Osmanlı Mezarlığı", *Cimetières Et Traditions Funéraires Dans Le Monde Islamique, İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri II*, Ankara: 201-208.
- Gül, S. (1998), "Feshane Fabrikası ve Halıları", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (8-10 Mayıs 1998)*, İstanbul: 320-323.
- Gülşen, S. (1997), "Eyüp'te Gömülü Sanatçı Mezarları", *1. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, (İstanbul): 206-213.
- Güven, E. (2002), "Eyüp Sultan Türbesi Haziresi'nin Önemine Dair Bir İnceleme", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)*, İstanbul: 234-239.
- Haseki, M. (1976), *Plâstik Açından Türk Mezar Taşları*, İstanbul.

İbrahimgil, M. Z. (2001), "Üsküp'te Tabhaneli-Zaviyeli Camiler", *Prof.Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı, Sanat Yazıları*, Kayseri: 315-338.

İlhan, M. (1996), "Diyarbakır, Türbe, Yatır ve Mezartaşları", *Cimetières Et Traditions Funéraires Dans Le Monde Islamique, İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I*, Ankara: 179-211.

Karaçağ, D. (1994), *Bursa'daki 14-15. Yüzyıl Mezartaşları*, Ankara.

Karamağaralı, B. (1972), *Ahlat Mezartaşları*, Ankara.

Kiel, M. (1996), "Little-Known Ottoman Gravestones From Some Provincial Centres in the Balkans Eğriboz/Calkis, Niğbolu/Nikopol and Ruscuk/Russe", *Cimetières Et Traditions Funéraires Dans Le Monde Islamique, İslâm Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I*, Ankara: 319-332.

Koçu, R.E. (1967), *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara.

Laqueur, Hans-Peter (1997), Hüve'l-Baki, *İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, İstanbul.

Nikolovski, A. - Cornakov, D. - Balabanov, K. (1971), *The Cultural Monuments of The Socialist Republic of Macedonia*, Skopje.

Ödekan, A. (1974), *Türkiye'de 50 Yılda Yayınlanmış Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Mimarlık Tarihi İle İlgili Yayınlar Bibliyografyası*, (1923/73), İstanbul.

Özsaymer, Z.C. (2003), "Eyüp Hazirelerinde İki Kadın Hattat Habibe Hatun ve Habibe Hanım", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (9-11 Mayıs 2003)*, İstanbul: 178-181.

Pala, İ. (2002), "Eyüp Sultan'da Ebussuud Haziresi", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)*, İstanbul: 186-191.

Sadettin Nüzhet (1932), *Mezar Kitabeleri, İstanbul'da Medfun Meşahire Ait*, İstanbul.

Subaşı, H. (1997), "Eyüp Sultan ve Civarındaki Mezartaşı Kitabelerinin Hat San'atı ve Tarihi Açısından Önemi", *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, (İstanbul): 181-197.

Tunçel, G. (1989), *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları*, Ankara.

Tunçel, G. (1996), "Türklerde Mezar Geleneğine Kısa Bir Bakış", *BİLGE (1996/8, Nevruz/Bahar)*, Ankara: 16-18.

Türkmenoğlu, H. (1989), *Mezar-Mezarlık ve Mezartaşları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi*, Ankara.

Ülker, N. (1987), "İzmir Yağhanelerdeki Mezar Kitabeleri, XIX.-XX. Yüzyıl", *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (26-30 Mayıs 1986), Ankara: 1-37.

Ülker, N. (1988), "İzmir-Hacı Mahmud Camii Haziresi Mezar Kitabeleri, XVIII ve XIX. Yüzyıl", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, (6-10 Nisan 1987), Ankara: 11-42.

Ülker, N. (1989), "İzmir Ali Ağa Camii Haziresi Mezar Kitabeleri, (XVIII ve XX. Yüzyıl)", *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı (23-27 Mayıs 1988)*, Ankara: 19-34.

Resim 1: Alaca Camii Haziresi Genel Görünüşü

Resim 2: Şahide 1

Resim 3: Şahide 2

Resim 4: Şahide 3

Üsküp Alaca Camii Haziresi'ndeki Şahideler

Resim 5: Şahide 4

Resim 6: Şahide 5

Resim 7: Şahide 6

Resim 8: Şahide 7

Resim 9: Şahide 8

Resim 10: Şahide 9

Resim 11: Şahide 10

Resim 12: Şahide 11

Resim 13: Şahide 12

Resim 14: Şahide 13

Resim 15: Şahide 14

Resim 16: Şahide 15

Resim 17: Şahide 16

Resim 18: Şahide 17

Resim 19: Lahit Şeklinde Mezar 1

Resim 20: Lahit Şeklinde Mezar 2